

10. Volodymyr Shuhevych: Biobibliografichnyj pokazzhchyk: u 2 ch. Ch.2 / uklad.: M. Gordij, B. Geljas; vstup. st. R. Kyrchiva. – L'viv: Vyd. centr LNU im. Ivana Franka, 2004. – 230 s.
11. Shuhevych V. Gucul'shhyna / Volodymyr Shuhevych. – Ch.1. – L'viv: NTSh u L'vovi, 1899. – 144 s. – (Materyjaly do ukrai'ns'ko-rus'koi' etnol'og'ii'. – T. II).
12. Shuhevych V. Gucul'shhyna / Volodymyr Shuhevych. – Ch.2. – L'viv: NTSh u L'vovi, 1901. – S.145–320. – (Materyjaly do ukrai'ns'ko-rus'koi' etnol'og'ii'. – T. IV).
13. Shuhevych V. Gucul'shhyna / Volodymyr Shuhevych. – Ch.3. – L'viv: NTSh u L'vovi, 1902. – 257 s. – (Materyjaly do ukrai'ns'ko-rus'koi' etnol'og'ii'. – T. V).
14. Shuhevych V. Gucul'shhyna / Volodymyr Shuhevych. – Ch.4. – L'viv: NTSh u L'vovi, 1904. – 272 s. – (Materyjaly do ukrai'ns'ko-rus'koi' etnol'og'ii'. – T. VII).
15. Shuhevych V. Gucul'shhyna / Volodymyr Shuhevych. – Ch.5. – L'viv: Zagal'na Drukarnja, 1908. – 300 s.
16. Shuhevych V. Gucul'shhyna: u 5 ch. / V. Shuhevych. – 2-e vyd., [reprint.]. – Verhovyna: Zhurnal «Gucul'shhyna», 1997. – Ch.1–2 / pered. slovo D. Vatamanjuka; vst. slovo P. Arsenycha; pisljaslovo T. Oparuka]. – 350 s.
17. Shuhevych V. Gucul'shhyna: u 5 ch. / V. Shuhevych. – 2-e vyd., [reprint.]. – Verhovyna: Zhurnal «Gucul'shhyna», 1999. – Ch.3 / peredm. D. Vatamanjuka; vst. slovo V. Korzhuka. – 272 s.
18. Shuhevych V. Gucul'shhyna: u 5 ch. / V. Shuhevych. – 2-e vyd., [reprint.]. – Verhovyna: Zhurnal «Gucul'shhyna», 1999. – Ch.4 / peredm. D. Vatamanjuka; dop. do chetvertoi' chastyny / P. Shekeryk–Donykiv, I. V. Gordijchuk, V. Zelenchuk ta in. – 304 s.
19. Shuhevych V. Gucul'shhyna: u 5 ch. / V. Shuhevych. – 2-e vyd., [reprint.]. – Verhovyna: Zhurnal «Gucul'shhyna», 2000. – Ch.5 / peredm. D. Vatamanjuka; vst. slovo P. Arsenycha; pisljamova P. Arsenycha; zakljuchne slovo P. Shkribljaka. – 334 s.
20. Dawna fotografia lwowska 1839–1939 / red. A. Żakowicz. – Lwów: Centrum Europy, 2004.
21. Szuchiewicz W. Huculsczyzna / Włodzimierz Szuchiewicz. – Lwów: Nakładem Muzeum imienia Dzieduszyckich we Lwowie, 1902. – T. I. – 430 s.
22. Szuchiewicz W. Huculsczyzna / Włodzimierz Szuchiewicz. – Lwów: Nakładem Muzeum imienia Dzieduszyckich we Lwowie, 1902. – T. II. – 280 s.
23. Szuchiewicz W. Huculsczyzna / Włodzimierz Szuchiewicz. – Lwów: Nakładem Muzeum imienia Dzieduszyckich we Lwowie, 1904. – T. III. – 304 s.
24. Szuchiewicz W. Huculsczyzna / Włodzimierz Szuchiewicz. – Lwów: Nakładem Muzeum imienia Dzieduszyckich we Lwowie, 1908. – T. IV. – 372 s.

Karpenko A. A., a postgraduate of Ethnology Department, Ivan Franko National University of Lviv (Ukraine, Lviv), andriykarpenko91@ukr.net

The Shevchenko Scientific Society's documents in Lviv as the source of investigation of history of Volodymyr Shukhevych's publication «Hutsulshchyna»

The official documents of Shevchenko Scientific Society in Lviv – minutes of sessions of society's General meetings, its departments and sections from 1890 till 1900, concerning the availability of information about V. Shukhevych's publication «Hutsulshchyna» have been analysed in the article. The variety of issues have been actualized on the basis of processed materials namely is the Shukhevych's work a monography, field research's collection of ethnographic materials or their combination; correlation between Ukrainian and Polish languages editions of «Hutsulshchyna» from the point of view of structure, completeness of inserted material, dates of publications etc.

Keywords: V. Shukhevych, «Hutsulshchyna», Shevchenko Scientific Society in Lviv, traditional culture, ethnography, ethnology.

Karpenko A. A., аспірант кафедри етнології, Львівський національний університет ім. Івана Франка (Україна, Львів), andriykarpenko91@ukr.net

Документи НОШ во Львові як джерело к дослідженню історії публікації «Гуцульщина» Володимира Шухевича

Проанализированы официальные документы Научного общества имени Шевченко во Львове – протоколы заседаний Общего собрания общества, его Президиум и секций на протяжении 1890–х – 1900–х годов, с акцентом на наличии в них информации об издании труда В. Шухевича «Гуцульщина». На основе обработанных материалов актуализирован ряд проблем, в частности: труд В. Шухевича является монографией, корпусом полевых этнографических материалов или их сочетанием?; о соотношении украинско– и польскоязычного изданий «Гуцульщина» с точки зрения структуры, полноты материала, дат публикации и т.п.

Ключевые слова: В. Шухевич, «Гуцульщина», Научное общество имени Шевченко во Львове, традиционная культура, этнография, этнология.

***

УДК 94(477.63)«1943/1944»

Терновський А. М.,
аспірант, викладач соціально–гуманітарних
дисциплін, Машинобудівний коледж
Дніпропетровського національного університету
ім. Олеся Гончара (Україна, Дніпро),
knyazfylhtq@gmail.com

ВИНИЩУВАЛЬНІ БАТАЛЬЙОНИ НА ДНІПРОПЕТРОВЩИНІ (ОСІНЬ 1943 – ЗИМА 1944 РОКІВ)

Розглянуто відновлення діяльності та робота винищувальних батальйонів Дніпропетровщини періоду вигнання нацистських окупантів з території області (осінь–зима 1943–1944 років). Досліджено процес організації батальйонів та принципи комплектування особового складу. Здійснено аналіз соціальної бази винищувальних батальйонів після вигнання окупантів з території області. Надано оцінку ролі комуністичної партії та Наркомату внутрішніх справ та їх вплив на діяльність винищувальних батальйонів.

Здійснено аналіз результатів роботи винищувальних батальйонів Дніпропетровщини. Показано внесок батальйонів зі стабілізації та налагодження мирного життя у регіоні.

Ключові слова: винищувальні батальйони, Дніпропетровщина, НКВС, КП(б)У, оперативна діяльність, тил.

Роль регулярних частин РСЧА доволі достатньо висвітлена у літературі, тоді як діяльності парамілітарних формувань приділено менше уваги істориків. На цей час проблематикою винищувальних батальйонів займалися як радянські [1; 2], так і українські дослідники [3; 10; 11; 12; 13], але регіональний аспект, ще залишається слабо вивчений, чим зумовлена актуальність дослідження.

Завданням роботи є вивчення процесу створення, соціальна база та результати роботи винищувальних батальйонів Дніпропетровщини періоду вигнання нацистських окупантів з території області осінь–зима 1943–1944 рр.

Винищувальні батальйони організували водночас зі звільненням території від військ противника. Їхнє відновлення обумовлювалося нестабільністю тилу, в якому мешкали особи, що не відповідали критеріям громадянина радянської держави (колишні поліцаї, прихильники окупаційної влади, диверсанти, саботажники), котрих вважали загрозою регіону та мирного життя.

Особливості діяльності винищувальних батальйонів Дніпропетровщини полягали у тому, що події на фронтах Другої світової війни значною мірою впливали на хід формування батальйонів області. У зайнятих районах радянська влада створювала винищувальні батальйони. Організаційна структура, принципи комплектування особового складу, озброєння не зазнали істотних змін у порівнянні з 1941 р. [9, с. 73]. Після вигнання вермахту відбувається зміна пріоритету діяльності батальйонів. Якщо до окупації, батальйони формувалися передусім для боротьби зі шпигунами, диверсантами, панікерами, «націоналістичним підпіллям», то після деокупації – для підтримки громадського порядку та охорони стратегічних об'єктів у місцях дислокації. З відсуттям лінії фронту на Захід ця роль тільки посилювалася.

Винищувальні батальйони на Дніпропетровщині почали наново створювати згідно постанови Дніпропетровського обкому КП(б)У від 20 жовтня 1943 р. [5, арк. 8]. Бойові дії завдали величезних матеріальних і людських збитків населенню Дніпропетровської області. Житловий фонд м. Дніпропетровська скоротився до 70% (найбільше постраждала центральна частина міста – проспект К. Маркса та частина проспекту О. Пушкіна). Майже

повністю зруйнований житловий фонд Амур–Нижньодніпровського району. Зберіглося лише 56% із 94 шкіл, які були до 1941 р. Збитки, завдані за час війни, сягали 30 млрд. крб. у довоєнних цінах [14, с. 38–46]. Зруйнована матеріально–технічна база ускладнювала можливість повної дислокації винищувальних батальйонів, особливо у містах області. Власне бракувало приміщень для збору, навчання, тренування батальйонів та їх взводів.

Умови відбудовного періоду позначилися на процесі відновлення винищувальних батальйонів. Основною проблемою стало комплектування особового складу. Війна ще не завершилася, тривала мобілізація до Червоної армії, а чисельність населення в області помітно зменшилася у порівнянні з довоєнним часом.

Особовий склад винищувальних батальйонів комплектувався за постійними, нормативними принципами, які протягом війни не змінилися. Очільників винищувальних батальйонів, командирів рот, начальників штабів і штабних писарів, зазвичай, призначали органи НКВС. Заступників командирів батальйонів із політичної частини призначали міськкоми та райкоми КП(б)У.

Бійці, командири відділень, командири та помічники взводів, старша медсестра, санітар і замполіти рот призначалися з числа працівників підприємств та установ і мешканців населених пунктів, на базі яких створювали загони.

Соціальний склад бійців–винищувачів Дніпропетровщини, в цілому був подібний до батальйонів Харківщини та Запоріжжя. Бійцями–винищувачами здебільшого ставали допризовники 1927/28 років народження та чергові призовники. У сільській місцевості основний контингент складали представники інтелігенції та колгоспники. Так, винищувальний батальйон Софіївського району, (командир – С. С. Юртов, начальник Софіївського райвідділу НКВС) формувала сільська інтелігенція (директори шкіл, учителі, військові військкоматів, партійні працівники), робітники та колгоспники району [7, арк. 34]. У містах основу загонів складали робітники та службовці.

Поповнення винищувальних батальйонів відбувалося з числа учасників війни (демобілізованих із лав армії та колишніх партизанів). Зазвичай, бійці проходили вишкіл спочатку у винищувальному батальйоні, потім у партизанському підрозділі, а з часом на добровільних засадах у батальйоні. Така система підготовки формувала кадри з належними військовими та професійними якостями.

У Криворізькому районі функціонував збройний загін молоді під керівництвом Н. Гриньова. Це воєнізоване формування діяло на території рудників звільнених від окупантів. Міський відділ компартії м. Кривого Рогу виступив ініціатором щодо перетворення загону на винищувальний батальйон, який взяв активну участь в оперативних заходах відповідно до розпоряджень начальника міськвідділу НКВС [8, арк. 8].

Після вигнання окупантів, як правило, основна категорія бійців батальйонів залишалася молодого віку, та були представниками різних професій, але командування відзначалося одним прошарком – керівниками районних, міських відділів НКВС. Такий факт свідчить, що батальйони організаційно та мобілізаційно створювали органи НКВС. Окремі батальйони очолювали працівники міліції та військові офіцери. Начальниками штабів, майже завжди, призначали з числа військових кадрів,

заступниками командирів батальйону з політичної частини – особи з числа партійної номенклатури райкомів та обкомів КП(б)У.

Вплив компартійних органів на організацію та діяльність винищувальних батальйонів помітно зріс. На початковому етапі райкоми та обкоми не були у змозі впливати на ефективне функціонування батальйонів, оскільки всю роботу щодо організації, забезпечення, озброєння, навчання здійснювали органи НКВС–НКГБ. Після вигнання нацистських окупантів комуністична партія відіграла провідну роль. Увесь склад винищувальних батальйонів затверджували на засіданні райкомів та міськкомів КП(б)У. Командири були підзвітними перед партійними органами.

Аналізуючи архівні матеріали компартійних підрозділів, протоколи засідань бюро, постанови, директиви та інші документи, можна дійти висновку, що партійні органи неабияку увагу приділяли організації та діяльності винищувальних батальйонів. При цьому на обговорення ставили аналіз недоліків у діяльності як винищувальних батальйонів, так і їх керівництва. Постанови та директиви райкомів й обкомів були обов'язковими для виконання.

Кількість особового складу батальйонів зменшилася у порівнянні з першим періодом діяльності на початку німецько–радянської війни. Наприклад, до окупації винищувальний батальйон Криничанського району налічував 200–250 осіб, а в 1944 р. – лише 75 осіб [6, арк. 38–39]. Подібна ситуація простежувалася і в решті батальйонів області.

Зменшення особового складу практично в усіх батальйонах пояснюється мобілізацією населення як на військовий, так і трудовий фронт. До того ж відпала потреба у великій кількості батальйонів у зв'язку з віддаленням лінії бойових дій, хоча диверсійна, шпигунська та диверсантська небезпека зберігалася. Для диверсійних дій близькість лінії фронту великою мірою не мала вирішального значення. Головне на невидимому фронті – це рівень підготовки розвідників, диверсантів. Можна зазначити, що підготовка професіоналів, агентів абверу зменшилася у порівнянні з 1941 р.

З огляду на віддаленість фронту, мали місце випадки послаблення контролю окремими керівниками місцевих партійних організацій та органів НКВС за діяльністю винищувальних батальйонів. Обґрунтовували подальшу непотрібність батальйонів у області. На таку позицію Дніпропетровський обком компартії відповів директивою про необхідність продовження роботи батальйонів, оскільки німецькі розвідувальні органи і надалі направляли у радянський тил своїх шпигунів та диверсантів. З метою отримати відомості про виготовлення нових видів техніки та боеприпасів, диверсанти намагалися вдаватися до застосування вибухівки та підпалів основних цехів оборонних заводів, електростанцій, залізничних мостів та інших об'єктів воєнно–стратегічного значення [6, арк. 31–32].

У директиві обкому зазначалося: «Територія області значною мірою заселена колишніми ставлениками та поплічниками німецьких окупантів, бандитами, дезертирами, що формують базу для різних контрреволюційних формувань... Нашим обов'язком стає викорінення ворожих елементів. Ми повинні закрити всі шпарини, крізь які ворожі елементи можуть діяти на нашій території» [6, арк. 31–32].

Тим самим, керівництво області вказувало на важливість ефективної роботи загонів, що забезпечують стабільність тилу. Винищувальні батальйони стали необхідною складовою відбудови та відновлення області, стабілізуючим фактором у регіоні.

У Дніпропетровській області комуністично-комсомольський контингент складав лише 4% від загальної кількості особового складу винищувальних батальйонів [15, арк. 13]. Це у 4,5 рази менше у порівнянні з даними в цілому по Україні.

Накінець 1943 р. разом із міліцією НКВС, військами НКВС, офіцерами та рядовими РСЧА, партійно-радянським активом за підтримки бійців винищувальних батальйонів Дніпропетровської області здійснено низку заходів, у результаті здійснених операцій, охоплено перевіркою – 49 775 осіб.

Згідно з оперативними планами, у грудні 1943 р. у Дніпропетровській області здійснена перевірка населених пунктів, лісових масивів, а також залізничних споруд, житлових та нежитлових приміщень, погребів, землянок, колишніх бензо- та овочесховищ, дотів, дзотів та окопів, які залишилися після військової дій в усіх звільнених районах області від німецьких окупантів.

Перевірка населених пунктів та прочистка лісових масивів, залізничних споруд та інших уразливих місць здійснювалася декілька разів. Крім цього, у районах та лісах проведено 128 обшарів та обходів. Перевіркою охоплено 12 675 будинків, 29 835 квартир, 8 базарів, 3 кінотеатри, 3 готелі, 264 товарних та пасажирських потягів. У ході перевірок та оперативних заходів затримано 1 174 особи та вилучено 37 одиниць різної зброї [4, арк. 35–37].

Із числа виявлених та затриманих було направлено: комендантам гарнізонів – 339 осіб; військкомати – 188 осіб; НКДБ – 34 особи; притягнуто до кримінальної відповідальності – 26 осіб; СМЕРШ – 14 особи; прокуратури – 18 осіб; 101 особа проходила фільтрацію [4, арк. 37].

Таким чином, винищувальні батальйони парамілітарні загони, особовий склад яких сформований з місцевого населення, зробили вагомий внесок у ліквідацію ворожих деструктивних елементів, стали стабілізуючим фактором у краї. Під час вигнання противника з терен Дніпропетровщини (осінь–зима 1943–1944 рр.) силами 29 винищувальних батальйонів було затримано і ліквідовано близько дві тисячі осіб, що дало можливість швидше налагодити мирне цивільне життя у регіоні.

Список використаних джерел

1. Балковий П. М. Народне ополчення Радянської України / П. М. Балковий. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – 103 с.
2. Биленко С. В. На охране тыла страны: Истребительные батальоны и полки в Великой Отечественной войне 1941–1945 годов / С. В. Биленко. – М.: Наука, 1988. – 256 с.
3. Герасименко Л. С. Організація винищувальних батальйонів у місті Києві / Л. С. Герасименко // Сторінки воєнної історії України: зб. наук. ст. – К., 2004. – Вип.8. – Ч.1. – С.216–223.
4. Держархів Дніпропетровської обл. – Ф. П–18. – Оп.3. – Спр.4.
5. Там само. – Ф. П–33. – Оп.1. – Спр.41.
6. Там само. – Ф. П–45. – Оп.1. – Спр.46.
7. Там само. – Ф. П–59. – Оп.1. – Спр.7.
8. Там само. – Ф. П–114. – Оп.1. – Спр.15.
9. Кондратенко Л. В. Патриотическое движение рабочего класса Украины в помощь Красной Армии / Л. В. Кондратенко // Общественно-политическая жизнь трудящихся Украины в годы Великой Отечественной войны. Сб. науч. трудов. – К., 1988. – С.54–87.

10. Крутиков С. О. Народне ополчення і винищувальні батальйони в роки Другої світової війни / С. О. Крутиков // Сторінки воєнної історії України: Збірник наукових статей. – К., 2004. – Вип.8. – Ч.1. – С.196–201.

11. Ремарчук Т. Винищувальні батальйони Львівщини (1944–1954 рр.) / Т. Ремарчук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки. – Острого: Нав. ун-т «Острозька академія», 2010. – Вип.10. – С.193–202.

12. Терновський А. М. Організація винищувальних батальйонів у Дніпропетровській області на початку Великої Вітчизняної війни (червень–жовтень 1941 р.) / А. М. Терновський // Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження: зб. наук. пр. – Д.: Вид-во Дніпропетр. нац. у-ту, 2006. – Вип.3. – С.180–188.

13. Терновський А. М. Винищувальний батальйон м. Дніпродзержинськ в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.) / А. М. Терновський // Грані. – 2010. – №3 – С.31–34.

14. Терновський А. М. Найділов Павло Андрійович (1905–1967) / А. М. Терновський // Діячі державної влади та самоврядування Дніпропетровської області: історичні нариси: у 2 т. – Д.: АРТ–ПРЕС, 2010. – Т.2. – 400 с.: іл.

15. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.83. – Спр.13.

References

1. Balkovij P. M. Narodne opolchennja Radjans'koi' Ukra'ny / P. M. Balkovij. – K.: Vyd-vo AN URSSR, 1961. – 103 s.
2. Bilenko S. V. Na ohrane tyła strany: Istrebitel'nye batal'onij polki v Velikoj Otechestvennoj vojne 1941–1945 godov / S. V. Bilenk. – M.: Nauka, 1988. – 256 s.
3. Gerasymenko L. S. Organizacija vynyshhuval'nyh batal'onij u misti Kyjevi / L. S. Gerasymenko // Storinky vojennoj' istorij' Ukra'ny: zb. nauk. st. – K., 2004. – Vyp.8. – Ch.1. – S.216–223.
4. Derzharhiv Dnipropetrovs'koi' obl. – F. P–18. – Op.3. – Spr.4.
5. Tam samo. – F. P–33. – Op.1. – Spr.41.
6. Tam samo. – F. P–45. – Op.1. – Spr.46.
7. Tam samo. – F. P–59. – Op.1. – Spr.7.
8. Tam samo. – F. P–114. – Op.1. – Spr.15.
9. Kondratenko L. V. Patrioticheskoje dvizhenie rabocheho klassa Ukrainy v pomoshh' Krasnoj Armij / L. V. Kondratenko // Obshhestvenno-politicheskaja zhizn' trudjashhijhsja Ukrainy v gody Velikoj Otechestvennoj vojny. Sb. nauch. trudov. – K., 1988. – S.54–87.
10. Krutykov S. O. Narodne opolchennja i vynyshhuval'ni batal'onij v roky Drugoi' svitovoi' vijny / S. O. Krutykov // Storinky vojennoj' istorij' Ukra'ny: Zbirnyk naukovykh statej. – K., 2004. – Vyp.8. – Ch.1. – S.196–201.
11. Remarchuk T. Vynyshhuval'ni batal'onij L'vivshhyny (1944–1954 rr.) / T. Rymarchuk // Naukovi zapysky Nacional'nogo universytetu «Ostroz'ka akademija»: Istorychni nauky. – Ostrog: Nac. un-t «Ostroz'ka akademija», 2010. – Vyp.10. – S.193–202.
12. Ternovs'kyj A. M. Organizacija vynyshhuval'nyh batal'onij u Dnipropetrovs'kij oblasti na pochatku Velykoi' Vitczyznjanoi' vijny (cherven'–zhovten' 1941 r.) / A. M. Ternovs'kyj // Prydniprov'ja: istoryko-krajeznavchi doslidzhenja: zb. nauk. pr. – D.: Vyd-vo Dnipropetr. nac. u-tu, 2006. – Vyp.3. – S.180–188.
13. Ternovs'kyj A. M. Vynyshhuval'nyj batal'on m. Dniprodzerzhyns'k v roky Velykoi' Vitczyznjanoi' vijny (1941–1945 rr.) / A. M. Ternovs'kyj // Grani. – 2010. – №3 – S.31–34.
14. Ternovs'kyj A. M. Najd'onov Pavlo Andrijovych (1905–1967) / A. M. Ternovs'kyj // Dijachi derzhavnoi' vlady ta samovrjaduvannja Dnipropetrovs'koi' oblasti: istorychni narysy: u 2 t. – D.: ART–PRES, 2010. – T.2. – 400 s.: il.
15. CDAGO Ukra'ny. – F.1. – Op.83. – Spr.13.

Ternovskiy A. M., postgraduate student, associate professor of social and human sciences, Mechanical Engineering College Oles Honchar Dnipropetrovsk National University (Ukraine, Dnieper), knyazfylvhtq@gmail.com

Destructives battalions of Dnipropetrovs'k region (Fall–Winter 1943–1944 years)

The restoration and the work of the destructives battalions of Dnipropetrovs'k region during the period of exile its territory from Nazi invaders is investigated (Fall–Winter 1943–1944 years). The process of battalions arrangement and principles of its personnel formation is investigated. The analysis of the social base of assault battalions after the expulsion of the invaders from the region is conducted. The assessment of the role of the Communist Party and the People's Commissariat of Internal Affairs is given and their impact on assault battalions is defined. The analysis of the results of the assault battalions activity of Dnipropetrovs'k is performed. The contribution of battalions into stabilization and establishment of peaceful life in the region is described.

Keywords: *destructive battalions, Dnipropetrovs'k region, People's Commissariat of Internal Affairs, operational activities, communist party of Ukraine, the rear.*

Терновский А. Н., аспирант, преподаватель социально-гуманитарных дисциплин, Машиностроительный колледж Днепропетровского национального университета им. Олеся Гончара (Украина, Днепро), knyazfylvh@yandex.ru

Истребительные батальоны Днепропетровщины (осень 1943 – зима 1944 гг.)

Рассмотрено восстановление деятельности и работа истребительных батальонов Днепропетровщины периода изгнания нацистских оккупантов из территории области (осень–зима 1943–1944 гг.). Исследован процесс организации батальонов и принципы комплектования личного состава. Осуществлен анализ социальной базы истребительных батальонов после изгнания оккупантов с территории области. Дана оценка роли коммунистической партии и Наркомата внутренних дел и их влияние на деятельность истребительных батальонов.

Осуществлен анализ результатов работы истребительных батальонов Днепропетровской области. Показан вклад батальонов в стабилизацию и устройство мирной жизни в регионе.

Ключевые слова: *истребительные батальоны, Днепропетровская область, НКВД, КП(б)У, оперативная деятельность, тыл.*

* * *

УДК 94:[378.6:37](477)(092)

Марчук О. А., аспирантка кафедри історії та етнополітики, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), mar4uk.elena@yandex.ua

Кількісно–якісний показник педагогічних кадрів в повоєнне двадцятиріччя (1945–1965 рр.)

Висвітлено основні зміни кількісно–якісних показників педагогічних кадрів загальноосвітніх шкіл в період повоєнного двадцятиріччя (1945–1965 рр.); проаналізовано проблемні моменти та напрямки подолання кадрового дефіциту в школах республіки та покращення якісного показника вчительських кадрів в умовах командно–адміністративної системи.

Ключові слова: *педагогічна інтелігенція, кадрова політика, освіта, вчителі, хрущовська «відлига», загальноосвітня школа, історичні умови, потреба в педагогічних кадрах, якісний склад вчителів.*

У ХХІ ст. продовжується удосконалення системи освіти України, всебічне висвітлення динаміки кількісних і якісних характеристик педагогічної інтелігенції УРСР в період післявоєнного двадцятиріччя (1945–1965 рр.) допоможе уникнути помилок та краще осмислити шляхи розвитку освіти України на сучасному етапі. Для освіти і наукового потенціалу країни одним з гарантів її розвитку є кадри. Визначна роль вчителів у функціонуванні освіти є очевидно. Вчителі – це специфічна та особлива структурна група соціуму. Вона суттєвим чином відмінна від інших соціальних груп. В історичному процесі ця група найбільшим чином детермінує майбутнє народу. Якими були вчителі – такими здебільшого стануть учні. Тому об'єктивне висвітлення основних аспектів динаміки кількісних і якісних характеристик педагогічної інтелігенції в повоєнне двадцятиріччя допоможе заповнити істотні прогалини в українській історії і позбавитися упереджених оцінок щодо окремих подій та явищ.

В дослідженнях радянських істориків питання кількісно–якісних показників забезпеченості шкіл педагогічними кадрами висвітлено не в повному обсязі. Основна увага зосереджувалась на освітній політиці держави, шкільних реформах та суспільній ролі вчителів. Питання вчительської інтелігенції активно

досліджувалось на початку ХХІ ст. століття такими дослідниками, як О. В. Логвиненко [4], Л. М. Романець [5], І. М. Романюк [5], Н. Краснокож [3]. Їх дослідження відображають багато аспектів досліджуваної теми. Близькими за проблемно–змістовним навантаженням є також дослідження, С. Сворака [6], В. Барана і В. Даниленка [1]. Основою джерельної бази статті стали матеріали насамперед Центрального державного архіву громадських об'єднань України та Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України, збірники статистичних матеріалів, які містять цінні матеріали для висвітлення політики держави у сфері забезпечення вчительськими кадрами загальноосвітніх шкіл в кінці 50–х – початку 60–х рр. ХХ ст.

Педагогі протягом всього періоду існування Радянського Союзу були наймасовішою групою інтелігенції, яка рівномірно концентрувалася як в містах, так і в селах. Саме ця група інтелігенції завжди була в центрі уваги громадськості, тому влада приділяла їй особливу увагу. В період хрущовської «відлиги», в результаті суттєвих змін в роботі загальноосвітніх шкіл, збільшувалась увага й до вчителів. Важливим аспектом роботи з вчителями в цей період було забезпечення їх кількісно–якісного складу в загальноосвітніх школах Української РСР.

Протягом другої половини 1950 – першої половини 1960–х рр. стан з кількісно–якісним складом вчителів значно різнився. Така ситуація пояснюється наслідками значних історичних подій, які вплинули й на педагогів. Значний надлишок педагогічних кадрів в 1955 р. був спричинений наслідками Другої світової війни. В повоєнне десятиріччя гостро відчувалась потреба у забезпеченні загальноосвітніх шкіл педагогічними кадрами, оскільки в період Другої світової війни в Українській РСР було втрачено близько третини довоєнної кількості вчителів. За даними статистичного відділу Міністерства освіти УРСР, в 1940–1941 навчальному році в школах республіки працювало 238 тис. вчителів, а в 1945–1946 навчальному році лише 177 тис. [2, с. 75].

В післявоєнний період для швидкого укомплектування шкіл педагогічними кадрами було організовано короткотермінові курси підготовки вчителів, було розширено мережу педагогічних училищ для забезпечення шкіл вчителями та збільшення вдвічі прийом студентів в педагогічні вищі навчальні заклади. До середини 1950–х рр. випуск молодих спеціалістів сягав близько 15 тис. чоловік на рік [4, с. 206]. Завдяки цим заходам вдалось відновити довоєнну комплектацію шкіл вчителями і станом на 1953–1954 навчальний рік в загальноосвітніх школах республіки працювало понад 292 тис. вчителів [2, с. 75].

Таким чином на середину 1950–х рр. кількісний склад вчителів було унормовано, чого не можна сказати про якісний. Якісний склад педагогів характеризується наявністю компетентності в силу отримання відповідної освіти. Серед наявної на 1953–1954 навчальний рік кількості вчителів лише 19% мали повну вищу освіту, тобто диплом за університет чи педагогічний інститут та 29% неповну вищу за вчительський інститут. Найбільше вчителів (41%) мали середню педагогічну освіту, яку отримали в педагогічних училищах внаслідок їх значного розширення після Другої світової війни [2, с. 75]. Більшість вчителів отримали освіту в педагогічних училищах, оскільки в умовах гострого дефіциту вчителів